

Velké Machabejské povstanie

Matej Gavlák

16. mája 2022 ✚ *História*

Prvá a Druhá kniha Machabejcov (aj Makabejcov) patria medzi najznámejšie knihy Biblie. Samotné povstanie machabejských bratov voči falošnému náboženstvu, ktoré sa začalo v Izraeli znenazdania rozširovať na popud najvyšších predstaviteľov židovského náboženstva (!), ako aj proti gréckym okupantom, ktorí ich krajinu gniavili dlhé roky, patrí medzi najfascinujúcejšie príbehy Starého zákona.

Činy päťice bratov a ich otca, ktorí sa rozhodli postaviť hroziacej skaze pravej viery aj vlastného národa, môžu byť veľkou inšpiráciou aj pre nás. Veď kto dnes s istotou môže povedať, že na nás podobné skúšky niekde za rohom nečakajú?

Zdroj: youtube.com

Nevídané znesvätenie

V 3. storočí pred Kr. sa židovský štát ocitol v hlbokom morálnom, duchovnom aj ekonomickom úpadku. V zmienenom období sa „pánom celého (vtedy známeho) sveta“ stal iba 30-ročný grécky vladár a vojvodca, Alexander Veľký, ktorý dobyl územia siahajúce až k hraniciam Indie na východe a Egypta na juhu. Pod jeho správou sa teda dostal aj Izrael. Alexander osobne bol voči cudzokrajným náboženstvám priateľský, avšak len pár mesiacov po veľkých víťazstvách nečakane skonal v meste Babylon. Jeho obrovská ríša sa rozpadla na niekoľko kráľovstiev, ktoré si medzi sebou rozdelili jeho poprední vojvodcovia. Takto sa Izrael ocitol na hranici medzi ptolemaiovským Egyptom a Seleukovskou ríšou, ktoré o región viedli neutíchajúce boje. Nakoniec v nich zvíťazila ríša Seleukov, na ktorej čele stál Antiochus III. Epifanes.

Samotný židovský národ bol v tom čase poloautonómne spravovaný najvyššími kňazmi židovskej viery, ktorí sa teda nestarali len o veci čisto náboženské, ale aj o sekulárne. Veľkňazi mali svoje sídlo v slávnom Veľkom chráme v Jeruzaleme.

Keď Antiochus ovládol Judsko, správal sa priateľsky. Obyvateľom znížil dane a navonok im dovolil žiť podľa svojich zákonov a svojej viery. Z moci autority ako vládca však dával tým, čo prestúpili na jeho vieru, značné spoločensko-ekonomické výhody (to však robili cisári vždy a všade). Takto mnohí Židia prestúpili na grécke pohanské náboženstvo. Šlo o tzv. proces „helenizácie“ a týkal sa predovšetkým príslušníkov vyšších vrstiev židovskej spoločnosti, ktorí mohli z tohto kroku aj reálne vyťažiť – bohatých kňazov, obchodníkov a

jeruzalemských aristokratov. V takomto rozpore bolo len otázkou času, kedy sa jed dostane aj do najvyššieho poschodia židovskej nábožensko-politickej správy.

Takto bol veľkňaz Oniáš III. zvrhnutý zo svojho úradu svojím bratom Jásonom, ktorý bol už v tom čase ctiteľom gréckych božstiev. Zo svojej novonadobudnutej pozície začal Jáson premieňať Jeruzalem na klasické grécke mesto, keďže v ňom dal postaviť gymnázium, či akési obchodné centrum pre gréckych vzdelancov. Rovnako tak poslal židovských atlétov na olympijské hry, čo sa nikdy pred tým nerobilo pre otvorený pohanský kontext hier. Obrovským šokom však bolo, keď sám – ako veľkňaz pravého Boha – obetoval gréckemu bohovi Heraklovi, ktorému boli hry zasvätené.

Avšak svojho najradikálnejšieho a najodpornejšieho činu sa mal Jáson ešte len dopustiť – čoskoro totiž dovolil nežidom, aby si v Svätom božom chráme postavili svoje vlastné modly. Fakt, že najvyšší židovský veľkňaz nielenže povolil, ale dokonca uprednostňoval pohanské božstvá, bol pre ortodoxnú časť židovstva absolútnou ohavnosťou. Treba však tiež dodať, že nemalé množstvo Židov už bolo helenizovaných, či nezaujímajúcich sa o svoju vieru. To platilo predovšetkým pre väčšie a bohatšie mestské oblasti. Ľudia v chudobných a odľahlejších častiach Judska však boli stále do značnej miery zbožní. O hrôzach, aké sa diali v Božom chráme, sa v Biblii dočítame:

„Lebo pohanovia naplnili chrám výstrednosťami a radovánkami, bavili sa tam so smilnicami a vo svätých nádvoříach sa stýkali so ženami, ba vnášali dovnútra aj neslušné veci a obetný oltár naplňali neprístojnosťami, ktoré zákony nedovoľovali. Nebolo možné svätiť soboty, zachovávať otcovské sviatky; ba nik sa už nesmel ani priznať, že je Židom.“ (2Mach 6,4–6)

Samozrejme, Jásonove kroky podporoval vládca Antiochus III. Epifanes. Ale ten aspoň neprenasledoval pravé náboženstvo. Táto situácia sa však zmenila v roku 175 pred Kristom, kedy sa stal vládcom Seleuckej ríše Antiochus IV. Epifanes, známy tyran z Biblie, kresťanmi neskôr označovaný ako „predchodca Nera“.

Nový vládca začal tlačiť na Jásona, aby urýchlil proces helenizácie židovského obyvateľstva. Keď sa mu však zdalo, že veľkňaz nenapreduje dostatočne rýchlo, Jásona dokonca vymenil za ešte väčšieho helenizátora menom Menelaus. Jáson sa pokúsil Menelaa zvrhnúť, no Antiochus palácový prevrat zastavil, Jeruzalem premenil na červené more a Menelaa opäť dosadil.

Od tohto času začína Antiochus taktiež aktívne prenasledovať ľudí verných pravému Bohu. Zakazoval svätenie soboty, či židovské náboženské rituály. Zo Svätého božieho chrámu v Jeruzaleme sa stal po novom Diov chrám a sám cisár v ňom rozlial krv prasaťa – čo bolo zo židovského pohľadu hlboko znesväcujúcim aktom. Rovnako tak bolo deklarované, žeby mali všetci Židia prestúpiť na uctievanie gréckych božstiev, čo mnohí helenizovaní Židia aj urobili.

V jednej odľahlej provincii Judska sa však namiesto toho začali ľudia pripravovať na ozbrojený boj za záchranu pravého náboženstva.

Hasmoneovci

V malom mestečku Modiin, severovýchodne od Jeruzalema, žil verný kňaz Matatías spolu so svojimi piatimi synmi. Patrili do nižšieho hasmoneovského rodu a boli to hlboko ortodoxní Židia, ktorí zostávali verní do posledných riadkov posvätných textov. Ich bezprostredné okolie už totiž bolo do značnej miery helenizované a vo všeobecnosti prevládala názor, že „staré“ náboženstvo netreba brať až tak „vážne“.

Okolo roku 167 pred Kr. prišiel do Modiinu seleucký zmocnenec, ktorý požadoval, aby kňaz na dôkaz vernosti kráľovstvu, obetoval gréckym bohom. Matatiáš rázne odmietol, avšak iný helenizovaný Žid sa postavil na jeho miesto, aby obetu vykonal. Rozzúrený Matatiáš v hneve schytil meč a helenizovaného Žida zabil ešte pred tým než vykonal svoj zámer. Potom prebodol aj seleuckého zmocnenca a zničil pohanský oltár. Následne spolu so svojimi piatimi synmi a ďalšími viere vernými utiekol do neďalekých kopcov zvaných Hasidim. Veľké machabejské povstanie práve začalo.

O rok na to Matatiáš zomiera a je nahradený svojím treťorodeným synom, Júdom, ktorý oplýval okrem mladého veku aj odvahou a bezohľadnosťou voči nepriateľom náboženstva. Pre tieto jeho vlastnosti sa mu tiež začalo hovoriť aj „machabejec“, čiže „kladivo“. Konflikt, ktorý sa rozhorel, bol spočiatku čisto židovský – stáli proti sebe pro- a protihelenistickí Židia. Machabejci začali partizánskym spôsobom boja: prepadávali židovské mestečky, rúcali v nich pohanské oltáre a zabíjali helenizovaných Židov – dokonca násilne obrezávali ich synov. V Druhej knihe Machabejcov čítame:

„Júda Machabejec a jeho druhovia prichádzali tajne okľukami do osád, zvolávali svojich súkmeňovcov, zhromažďovali okolo seba takých, čo zostali verní židovstvu, a tak zohnali asi šesťtisíc mužov. Vzývali Pána, aby zhliadol na svoj ľud, ktorý všetci šliapu, aby sa zľutoval nad chrámom, ktorý znesväcujú bezbožníci, aby sa tiež zmiloval nad hynúcim mestom, ktoré malo byť čoskoro zrovnané so zemou, aby vypočul krv, ktorá volá k nemu, a konečne aby sa rozpomenul na zločinné vraždenie nevinných detí a na rúhania, vyslovené proti jeho menu, a aby ukázal, že má v nenávisti všetko zlé.“ (2Mach 8,1–4)

Čoskoro sa na nich zameral guvernér Judska, Apollonius, ktorý ich chcel zničiť. Spolu s 2000 vojakmi podnikol vojenskú výpravu do hôr, kde sa Machabejci skrývali. Tí sa však na hrozbu prichystali dobre. Vedeli, že profesionálna grécka armáda je silná, len keď drží svoje línie. Preto ju vlákali hlbšie do skalnatých hôr, kde svoje pevné línie udržiavať nedokázala a kde pre nich prichystali pascu. Takto Apolloniovo vojsko obkľúčilo 600 Machabejcov a v priestore, kde nemohli Gréci manévrovať, ich Júda so svojimi spolubojovníkmi zničil. Udalosť je dnes známa ako bitka o Wadi Haramiu a šlo o prvé víťazstvo židovských „dedinčanov“ proti profesionálnej gréckej armáde. Sám Apollonius bol v bitke zabitý a Júda sa zmocnil jeho meča – čo bol pre Židov znak, že Boh skutočne stojí na ich strane.

Bitka pri Wadi Haramii bola len prvou v celom rade vojenských udalostí, ktoré nasledovali. Už o rok neskôr, v roku 166 pred Kr. Machabejci podobným spôsobom vlákali do pasce ďalšiu seleuckú armádu, tentokrát o sile až 4000 mužov. Išlo o bitku v Betských vrchovinách. Tieto nečakané vojenské úspechy ešte pred pár rokmi prostých dedinčanov, samozrejme, viac a viac púťali pozornosť v helenistickom Jeruzaleme, ako aj pozornosť samotného Antiocha IV. Epifana.

Oslobodenie Božieho chrámu

Antiochus však musel čoskoro čeliť perzskej invázii na východe svojej ríše. Za svojho správcu v Jeruzaleme ustanovil Lyziáša, ktorý dostal za úlohu vysporiadať sa raz a navždy s Machabejcami. Napriek invázii Perzie sa Lyziášovi podarilo zozbierať až 10-tisíc profesionálnych gréckych vojakov. Vojsko vpochodovalo do Judska a svoj tábor si postavilo pri mestečku Emmaus. Júdovi sa podarilo proti tejto sile vyzbierať 3000 židovských bojovníkov. Tí sa dostavili k neďalekej dedinke Mizfah, kde sa postili a prosili Boha o pomoc v nadchádzajúcej skúške.

Niektorí helenistickí Židia Lyziáša informovali, kde sa Machabejci nachádzajú. Lyziáš preto vzal na výpravu 5000 pešiakov a 1000 jazdcov na koňoch s cieľom prepadnúť Júdu nepripraveného. 3000 machabejských sa však nenechalo zaskočiť. Ako sa Gréci približovali, Židia ich opatrne obišli a zaútočili na prekvapený, nič netušiaci a poloopustený grécky tábor pri Emmaus. Machabejci rezervné jednotky pobili a zásoby, výstroj a výzbroj, ktoré tam našli, poničili alebo si vzali ako vojnovú korisť. Keď sa grécka výprava vrátila späť do svojho zničeného tábora, jej morálka sa zrútila a Lyziášovi vojaci sa doslova rozutekali do okolia.

Táto porážka vydesila helenizovaného jeruzalemského veľkňaza Menelaa, ktorý požiadal Júdu o rokovanie o prímerí. Rokovania však stroskotali na tom, že Machabejec nepožadoval nič menšie než úplnú dehelenizáciu židovského národa, čo Menelaus, ako bábka v rukách zúrivého Antiocha, odmietol.

Nasledovalo obdobie šarvátok okolo opevneného mesta Bet Zur, kde sa seleukovci usadili, zatiaľ čo Machabejci používali taktiku „podrež a uteč“. Došlo však k veľkej zmene na perzskom bojisku. Antiochus IV. Epifanes sa nakazil zákernou chorobou. V Druhej knihe Machabejcov sa o jeho posledných dňoch uvádza toto:

„Ba z bezbožníkovho tela sa až tak sypali červy a jeho mäso sa už zaživa rozpadávalo za hrozných bolestí. Zápach z jeho rozkladu zaľahol na všetko vojsko v tábore. Toho, čo sa len krátko predtým nazdával, že dosiahne nebeské hviezdy, nemohol nik vydržať pre neznesiteľný zápach.“ (2Mach 9,9–10)

Keď sa o tejto skutočnosti Lyziáš dopytal, ponáhlal sa do hlavného mesta Seleuckej ríše, Antiochie, aby sa tam zmocnil nového kráľa, len 10-ročného Antiocha V. a skrze neho vládol. Vtedy Machabejci poľahky obsadili Jeruzalem, keďže Antiochus IV. dal zbúrať jeho múry. Tamojší helenisti sa rýchlo stiahli do mesta Akkra.

Keď Júda s najbližšími prišli do Božieho chrámu, ihneď zničili Diov oltár a oltáriky ďalších pohanských bohov, ktoré dali vystavať veľkňazi Jáson a Menelaus. Za nového veľkňaza bol ustanovený Júdov mladší brat, Jonatán. Vtedy postavili Pánovi svietnik a hoci mali oleja len na jednu noc, sviečky na ňom horeli celých osem dní – čo je dnes základom židovského sviatku Chanuka. Biblia pokračuje:

„Keď to vykonal, padli na zem a prosili Pána, aby už nedopustil na nich také nešťastie a aby ich trestal miernejšie, keby aj niekedy znovu hrešili, ale aby ich nevydával bohorúhavým a barbarským pohanom.“ (2Mach 10,4)

Katolíckejšie, než by sa mohlo zdať

To však ani zďaleka nebol koniec vojny. Rozzúrený Lyziáš vtrhol do Judska s armádou v počte 50-tisíc mužov, 500 jazdcov a najmenej 30 vojnových slonov. V tejto dobe velil však Júda už 20-tisíc bojovníkom. Hoci Lyziáš zvíťazil, Machabejec aj naďalej prepadával jeho mocnú armádu. Navyše sa opäť rozhoreli dynastické boje v Antiochii. Seleuckému de facto vládcovi teda neostalo nič iné, než uzavrieť s Júdom mier a pristúpiť na jeho požiadavky. Uctievanie pravého Boha bolo vo vyvolenom národe teda zachránené a zachované. Veľké vojenské útoky zo strany gréckych vládcov však prichádzali aj naďalej a pri jednom z nich bol zabitý aj sám Júda. V bojoch ho nahradili jeho bratia, ktorí napokon založili novú kráľovskú dynastiu – hasmoneovskú –, ktorá vládla nezávislému Izraelu ďalšie desiatky rokov.

Príbehy o udatných činoch Machabejcov sú katolíckejšie, než by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Prvá aj Druhá kniha Machabejcov je totiž obsiahnutá iba v katolíckej Biblii – v hebrejskej verzii, ani protestantskej Biblii sa nenachádza. Mnoho katolíckych rytierov a vojakov sa preto v priebehu dejín identifikovalo práve s Machabejcami. Takto napríklad pápež Pius II. nazval slávneho uhorského rytiera Jána Huňadyho „Machabejcom našich čias“.

Zdroje:

Kings and Generals (youtube)

The Maccabean Revolt (Charles River Editors)

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/velke-machabejske-povstanie/>